

увидеть здесь свидетельство любви к ней, жаждущей вечности. Пушкин, как всегда, оставляет читателю свободу окончательных выводов и заключений, в частности о том, куда отправится душа Гуана, столь пылкого в бесчинствах и в любви. Но последнее движение в сторону любви дает надежду – тоже как всегда у Пушкина.

Литература

1. Ахматова, А. «Каменный гость» Пушкина / А. Ахматова. – Собр. соч. в 6 т. – М. : Эллис Лак, 2002. – Т. 6.
2. Пушкин, А. С. Каменный гость / А. С. Пушкин. – Собр. соч. в 10 т. – М. : Правда, 1957. – Т. 3.
3. Пушкин, А. С. Капитанская дочка / А. С. Пушкин. – Собр. соч. в 10 т. – М. : Правда, 1957. – Т. 4.
4. Бонди, С. М. Комментарий: А. С. Пушкин. Каменный гость / С. М. Бонди // Пушкин А. С. Собр. соч. в 10 т. – М. : ГИХЛ, 1959–1962. – Т. 4.
5. Назиров, Р. Г. Сюжет об оживающей статуе / Р. Г. Назиров // Фольклор народов России. Фольклор и литература. Общее и особенное в фольклоре разных народов. Межвузовский научный сборник. – Уфа : Башкирский университет, 1991. – С. 24–37.
6. Пиков, Г. Г. Дон Гуан и Дон Хуан : взгляд историка на проблему восприятия испанской культуры в России начала XIX в. / Г. Г. Пиков // Диалог со временем. – М., 2004/13. – С. 138–171.

Жаўняровіч П.П.

(Рэспубліка Беларусь, г. Мінск)

ЭКСТРАЛІНГВІСТЫЧНЫЯ ЗМЭНЫ ПРЫ РЭДАГАВАННІ ТВОРАЎ У. КАРАТКЕВІЧА

Шматгранны талент Уладзіміра Караткевіча, рознабаковыя веды, шчырасць у выказванні думак, незвычайнае ўменне пранікнуць у канкрэтную гістарычную эпоху і дзякуючы вывучэнню архіўных дакументаў паказаць яе сутнасныя характарыстыкі, імкненне праз публіцыстыку ўплываць на працэсы сучаснасці сведчаць пра неардынарнасць яго генію, якіх пасылае Неба кожнаму народу нячаста. Жаданне пісьменніка выявіць у творчасці яго сутнасныя характарыстыкі, на жаль, не заўсёды супадала з памкненнямі ўладных структур і іх ідэалагічных органаў, галоўнай задачай якіх у 1950–1980-я гады было стварэнне безаблічнага «савецкага народа» з пэўнымі перакананнямі і верай у светлую камуністычную будучыню.

Не задумваючыся над тым, што чалавек не можа імгненна змяніцца, што пераважная большасць людзей мае ранейшыя перакананні, У. Караткевіч, вярнуўшыся з Украіны ў Оршу, пасля прачытання рамана У. Дудзінцава “Не хлебам адзіным” піша водгук на твор і ў 1957 годзе перадае ў раённую газету “Ленінскі прызыў”. Стаўленне ў рэдакцыі да У. Караткевіча на той час склалася негатыўнае, бо 31 ліпеня 1957 года за подпісам “Л. Высоцкі” апублікаваны неадабральны артыкул пра яго вершы пад назвай “Не ў нагу з жыццём” [1]. А 16 жніўня пад рубрыкай “Па слядах нашых выступленняў” газета змяшчае ўжо рэдакцыйны артыкул з ранейшай назвай. У ім, у прыватнасці, сказана: “Некаторы час назад У. Караткевіч напісаў хвалебную рэцэнзію на твор В. Дудзінцава “Не хлебам адзіным”, даючы яму высокую, станоўчую ацэнку. Між тым, як вядома, савецкая грамадскасць выступіла з раішчым асуджэннем і пратэстам супраць скажонага адлюстравання нашай рэчаіснасці, якое даецца ў гэтым заганным творы. Вядома, што такая няправільная пазіцыя У. Караткевіча не магла не насцярожыць рэдакцыю, якая ўстрымалася ад друкавання рэцэнзіі” [6] (стыль і арфаграфія захаваныя – П. Ж.). Значыць, ужо ў сярэдзіне 1957 года твор У. Караткевіча “Мысли по поводу романа

В. Дудинцева «Не хлебом единым»» не быў прыняты ў друк па экстралінгвістычных прычынах – у сувязі з неадпаведнасцю пазіцыі аўтара перакананням галоўнага рэдактара раённай газеты Каліберава (уключаны ў новы Збор твораў [3, т. 14, с. 252–257]).

Прыведзены прыклад сведчыць пра тое, што У. Караткевіч быў узрушальнікам спакою, а гэта выклікала павышаную цікавасць і адпаведных органаў. На дзяржаўным узроўні ідэалагічны кантроль ажыццяўляла Галоўнае ўпраўленне па ахове ваенных і дзяржаўных тайн у друку Камітэта па друку пры Савеце Міністраў БССР (Галоўліт), статус якога ў канцы 1966 года зноў павысілі, пераўтварыўшы ў Галоўнае ўпраўленне па ахове дзяржаўных тайн у друку пры Савеце Міністраў БССР [5, арк. 14]. Так, прапанаваная пісьменнікам для часопіса “Полымя” аповесць “Раман Ракута” (з жанравым вызначэннем *сівая легенда*) у 1961 годзе не прайшла кантроль Галоўліта, а яго начальнік Л. Садоўскі піша дакладную запіску В. Ф. Шауру, сакратару ЦК КПБ, па сутнасці, – тэндэнцыйны непрафесійны разбор мастацкага твора без уліку гістарычнага кантэксту: “У легенде Уладзімір Караткевіч не раскрывае сутнасці сялянскага паўстання, амаль нічога не кажа пра жыццё сялян таго часу”; “У той жа час аўтар надае шмат увагі кіраўніку паўстання нобілю Раману Ракута. Ён яго ідэалізуе, а разам з ім і тую частку магнатства, да якой ён належыць”; “У легендзе ідэалізуюцца і некаторыя прадстаўнікі судовых органаў таго часу, якія па сцвярджэнні аўтара не пазбаўлены пачуцця справядлівасці. А жыхароў горада Магілёва, дзе разгортваюцца заключныя дзеянні легенды, аўтар паказвае як бязвольных п’яніц” [4, арк. 7–8] і г. д. Як вынік, знікла найменне твора, а жанравае вызначэнне “Сівая легенда” стала загалоўкам, які выкарыстоўваўся пісьменнікам у кніжных публікацыях і ў лібрэта аднайменнай оперы. Магчыма, гэтыя камбінацыі дапамаглі ўратаваць твор, бо істотныя змены ў тэкстах часопіснага і кніжнага варыянтаў не выяўлены.

Па-першае, найбольшую шкоду творах У. Караткевіча прыносілі тыя змены, якія тычыліся нацыянальна-культурнага кампанента. У прыватнасці, ліквідаваліся або замяняліся сінонімамі словы *Беларусь*, *беларус*, *беларускі*. Напрыклад: аповесць “Дзікае паляванне караля Стаха”: “Гэта быў самы звычайны шляхецкі дом” [2, т. 7, с. 79] і “Гэта быў самы звычайны беларускі шляхецкі дом” [3, т. 4, с. 390]; “«Ільвяня!» – пачуў я перарывісты голас Дубатоўка” [2, т. 7, с. 85] і “«Беларус! Ільвяня!» – пачуў я перарывісты голас Дубатоўка” [3, т. 4, с. 397]; “Радзіма мая! Гаротная маці! Плач!” [2, т. 7, с. 139] і “Беларусь мая! Гаротная маці! Плач!” [3, т. 4, с. 448]; навела “Ладдзя Роспачы”: “«Больш за ўсё я не люблю прыходзіць на такіх, як ты» – урэшце сказала яна” [2, т. 2, с. 139] і “«Больш за ўсё я не люблю прыходзіць на беларусаў», – урэшце сказала яна” [3, т. 5, с. 169]; “Ты зноў папаўся” [2, т. 2, с. 156] і “Ты зноў папаўся, беларус” [3, т. 5, с. 185]; аповесць “Цыганскі кароль”: “Шляхта! Соль зямлі!” [2, т. 2, с. 110] і “Шляхта! Соль зямлі! Гонар беларускі!” [3, т. 4, с. 542]; “Клянуся вачыма маці божай, удзелам святога Юрыя – зямлёй сваёю – я буду ціхім каралём, калі вы хочаце” [2, т. 2, с. 126] і “Клянуся вачыма Маці Божай, удзелам Святога Юрыя – зямлёй беларускай, я буду ціхім каралём, калі вы хочаце” [3, т. 4, с. 558–559).

Адзначаныя праўкі разбуралі аўтарскую задуму, якая выяўлялася ў настойлівым імкненні У. Караткевіча выпрацоўваць нацыянальную свядомасць беларусаў, паказваць, што яны мелі і сваіх мужыкоў, і сваю шляхту, г. зн. пісьменнік браў на сябе ролю прапагандыста гісторыі краіны ў супрацьвагу закасянелым сцвярджэнням у дагматычных падручніках.

Па-другое, у мастацкіх творах ліквідоўваліся фрагменты, у якіх падзеі экстрапаліраваліся на сучаснасць: У. Караткевіч паказваў чалавечыя характары, уласцівыя кожнай эпосе і здольныя нейкім чынам паўплываць на змяненне іх да лепшага ў сённяшніх стасунках: раман “Хрыстос прызямліўся ў Гародні: Евангелле ад Іуды”: у апавяданні Юрася Братчыка скарочаны вялікі фрагмент з пяці абзацаў пра Іосію бен Раввуні [2, т. 6, с. 101]. Асабліва, відаць, “зачапіла” наступнае выказванне: “Абрыдлівае

гэта бы
Але гэт
с. 99]; г
У. Маяк
працоўн
свядома
задаvole
т. 5, с. 2;
П
або са з
верагод
эпіграф
загубіць
у раман
сканчэн
У
якім Анд
і параўн
часоў у
брата У
прыдачу
Іакава».
стагодд
каму не
[2, т. 7, с
У
гутаркі з
адзін. І я
Павінен
У
антырэлі
[2, т. 8,
фільмы,
нудоты.
М
папы, во
дзень у п
Пі
структур
дастукан
У
тое, як у
знесці к
бязглузд
[3, т. 12,
У
вылучан
прышоў
зберажэ
[2, т. 8, к

гэта было відовішча. Сотні дзве трусікаў, пятнаццаць свіней і адзін – адзіны – чалавек... Але гэта не такая ўжо рэдкая з’ява на гэтай зямлі... У большасці месцаў так” [3, т. 9, с. 99]; паэма “Чазенія”: ліквідаваны фрагмент са словамі Васіля Паўлава, які цытуе У. Маякоўскага і іранізуе з вершаваных радкоў: “Дровы ў вагоны грузім мы – на працоўным суботніку»... Нашы дровы... Нашы вагоны... Высокая сацыялістычная свядомасць масаў... Пасля працы аддамо сілы патрэбнай працы. Стомленыя, але задаволеныя вярталіся яны дамоў. Над галовамі луналі вясёлыя песні” [2, т. 3, с. 450; 3, т. 5, с. 227].

Па-трэцяе, ліквідоўваліся фрагменты з прамой адсылкай да тэкстаў Святога Письма або са згадваннем Бога. У гэтым разе выяўлялася часам самацэнзура У. Караткевіча, які, верагодна, каб не раздражняць цэнзараў і рэдактараў, скарачаў словы пры пашпартызацыі эпіграфу: у рамане “Каласы пад сярпом тваім”: “Бо хто хоча душу сваю ўратаваці, загубіць яе, а хто загубіць душу сваю дзеля мяне, гэты ўратае яе”. Лукі, 9, 24 [3, т. 7, с. 5]; у рамане “Хрыстос прызямліўся ў Гародні: Евангелле ад Іуды”: “Я з вамі ва ўсе дні да сканчэння веку”. Мацей, гл. 28, ст. 20 [2, т. 6, с. 391].

У аповесці “Дзікае паляванне караля Стаха” пакарочаны вылучаны фрагмент, у якім Андрэй Свеціловіч кажа пра міжусобіцы на сярэднявечных усходнеславянскіх землях і параўноўвае гэта з біблейскімі словамі: “І ўсё ж непрытульны мы народ... Яшчэ з даўніх часоў у нашай гісторыі чыніцца нейкае глупства: «Ізяслаў убі Святаслава, Святаслаў убі брата Усевалада, Усевалад убі Святаполка, а Святаполк забі Барыса ды яшчэ і Глеба на прыдачу». І так раўнадушна, як Біблія кажа, што «Аўраам радзі Ісаака, а Ісаак радзі Іакава». Вось у нас такія паньы. І гэты ганебны гандаль радзімай на працягу сямі стагоддзяў. Спачатку Літве, пасля, ледзь народ паспеў асіміляваць яе, палякам, усім, каму не лянота, каму хочацца, забыўшы гонар, забыўшы сумленне, як подлыя альфонсы” [2, т. 7, с. 71; 3, т. 4, с. 383].

У рамане “Каласы пад сярпом тваім” пакарочаны словы Чорнага Войны падчас гутаркі з Раўбічам: “Памятаеш, Іакаў дужаўся з Богам. Я быў малады і гарачы. Адзін дык адзін. І я вырашыў: паўстанне будзе жыць, пакуль буду жыць я. Павінна ж быць праўда! Павінен быць Бог у небе!” [2, т. 4, с. 146; 3, с. 7, с. 154].

У эсэ “Казкі Янтарнай краіны” У. Караткевіч іранічна выказваецца пра тагачасную антырэлігійную прапаганду, і, безумоўна, гэтыя словы не ўваходзяць у надрукаваны твор [2, т. 8, кн. 2, с. 39]: “Мы ўпарта змагаемся з сектамі і з опіумам рэлігіі: выпускаем фільмы, якіх веруючыя не глядзяць, чытаем антырэлігійныя лекцыі, на якіх здыхаюць ад нудоты мухі.

Мы так паспяхова змагаемся з рэлігіяй, што ў цэрквах не прасыхаюць купелі, а папы, водзячы маладых вакол аналоя, адчуваюць сябе ў канцы дня як конь, што пахадзіў дзень у прывадзе малатарні” [3, т. 12, с. 42].

Па-чацвёртае, не прапускаліся ў друк выказванні з крытыкай дзеянняў уладных структур. Асабліва гэта выявілася ў эсэ У. Караткевіча, у якіх пісьменнік спрабаваў дастукацца да сумлення чыноўнікаў, імкнуўся навучыць чыгача думаць і разважаць.

У эсэ “Званы ў прадоннях азёр» ліквідаваны вялікі фрагмент [2, т. 8, кн. 2, с. 86] пра тое, як у раённай газеце была надрукавана падборка пісьмаў чыгачоў з патрабаваннем знесці касцельную агароджу ў Пінску [3, т. 12, с. 151–154]. “Бязглуздзіца яна тым і бязглуздзіца, што ёй вечна трэба супрацьстаяць, бо давесці ёй нешта амаль немагчыма” [3, т. 12, с. 153], – з абурэннем адзначае пісьменнік.

У эсэ “Наш дзядзька Рыгор”, прысвечаным юбілею Рыгора Шырмы, ліквідуецца вылучаны сказ пра грамадзянскую пазіцыю народнага артыста: “Ён грамадзянін. Калі б ні прыйшоў да яго – ён заўсёды паможэ. Першы, напрыклад, падпішацца пад лістом аб зберажэнні гістарычнага цэнтра Мінска. Бо ніколі ён не абмяжоўваўся адной музыкай” [2, т. 8, кн. 2, с. 320; 3, т. 13, с. 138].

У эсэ “Абдуванчык на кромцы вады”, у якім закранаюцца наспелыя праблемы экалогіі, выкрэсліваюцца пункты закона аб ахове прыроды [2, т. 8, кн. 2, с. 276]: “У ім сказана, між іншым, такое: «Дзяржаўнай ахове і рэгуляванню выкарыстання падлягаюць...», «Ахове падлягаюць усе землі...», «Воды падлягаюць ахове ад спусташэння...», «Лясы падлягаюць ахове...»

...Але: «Выкарыстанне земляў не павінна прыводзіць да скарачэння сельскагаспадарчых угоддзяў...»

Стоп! Нешта не тое. Лаз для чалавека абьякавага. У самым горшым выпадку, злачынна абьякавага, таго, хто думае толькі пра сябе, а не пра суседа і не пра нашчадкаў” [3, т. 13, с. 234].

Па-пятае, у літаратуразнаўчых артыкулах і эсэ не прапускатся ў друк выказванні пра тагачасных літаратурных аўтарытэтаў, занадта катэгарычныя або з характэрнай для У. Караткевіча лёгкай некрыўдлівай іроніяй.

У рэцэнзіі “Запашэнне на свята” (надрукавана пад назвай “З любоўю для чалавека”) здымаецца сказ [2, т. 8, кн. 2, с. 364] пра паэзію Максіма Танка: “З паэзіі нашай знікаюць пачуцці. Усё гэта замяняецца вытанчанай нюансіроўкай, бліскучым і халодным, як крышталі, агнём. Болю, ад якога як нажом па сэрцы, у нашых вершах амаль няма. У Танка, напрыклад, апошнім такім вершам я лічу «Ave Maria»” [3, т. 14, с. 11].

У эсэ “Казкі Янтарнай краіны” скарачаюцца сказы [2, т. 8, кн. 2, с. 26], у якіх размова вядзецца пра стасуткі з Піменам Панчанкам: “Утрымала мяне ад гэтага неабдуманга кроку [куплі кілімаў] толькі думка пра тое, што калі-небудзь, атрымаўшы кватэру, я запрашу да сябе Пімена Панчанку, і з ім можна адбыцца дрэннае. А я занадта наважжаю яго як паэта і дыпламата і не хацеў бы, каб з ім здарыўся ўдар” [3, т. 12, с. 27].

Выявіліся экстралінгвістычныя змены і пры рэдагаванні паэтычных твораў. Пакажам гэта на прыкладзе хрэстаматыйнага верша “Багдановічу”, надрукаванага ў кнізе “Мая Іліяда”. Па-першае, папраўлены радок “І застаўся ты ў нашых душах, / Хоць згубіўся твой шлях у палях” [3, т. 2, с. 109] на “І застаўся ты ў нашых душах, / Хоць навікі знік у палях” [2, т. 1, с. 228]; па-другое, уласная назва гары (відаць, каб не было асацыяцыі з Бібліяй) заменена безаблічным русізмам: “Перад светлай Сінайскай гарой” [3, т. 2, с. 109] → “Перад светлай заветнай гарой” [2, т. 1, с. 228]; па-трэцяе, ліквідавана апошняя страфа з цытаваннем верша М. Багдановіча “Пагоня”: “Не загіне ні слова, ні справа, / Калі здолеў хоць нешта сказаць: / Вашай сілы і вашае славы / «Не разбіць, / Не спыніць, / Не стрымаць!»” [3, т. 2, с. 109]. Твор пры грунтоўным рэдактарскім аналізе страціў вельмі важныя дамінанты, якія, не зрушваючы асноўны сэнсавы стрыжань, істотна ўплываюць на рэалізацыю аўтарскай задумы. Праўкі з сённяшняга гледзішча цалкам нематываваныя і толькі пагоршылі аўтарскі рукапіс.

Прыведзеныя прыклады – малая частка экстралінгвістычных змен, праведзеных у творах У. Караткевіча. У прыватнасці, скарачаліся гістарычныя факты, інтэрпрэтаваныя пісьменнікам, яго выказванні пра стан помнікаў гісторыі і культуры; нематывавана змяняліся загаловкі; правіліся сказы, якія, на думку цензараў і рэдактараў, супярэчылі дзяржаўным пастановам аб барацьбе з п’янствам і алкагалізмам, і інш. З улікам безліччэ лінгвістычных змен (стылістычных, граматычных і нават пунктуацыйных) надрукаваныя пры жыцці У. Караткевіча творы шмат у чым разыходзяцца з рукапісамі і машынапісамі, якія і з’яўляюцца адзінымі захавальнікамі апошняй аўтарскай волі. З гэтай прычыны паўстае вострая патрэба ў пераглядзе надрукаваных у савецкі час твораў усіх беларускіх пісьменнікаў з мэтай вяртання да не змененых цензарамі і некваліфікаванымі рэдактарамі тэкстаў.

Літаратура

1. Высоцкі, Л. Не ў нагу з жыццём / Л. Высоцкі // Ленінскі прызыў. – 1957. – 31 ліп.

2.
1987–199
3.]
2012–201
4.]
5.]
6.]

Раз
что являе
жизнь по
рассуждал
региона и
болезни, и
«Memento
Об
положени
Распростр
вечной, к
целью по
первую о
аскетичес
период св
к данной
Янушевск
Пу
человечес
«истинно
смерть».
завещани
аргументь
считалась
в мир ин
писали за
разговари
перед гла
охранить
Исс
земных де
которая п
христианс
хлыстами
времен мс
ценные ве
Зна

2. Караткевіч, У. С. Зб. тв. : у 8 т. Т. 1–8 / У. С. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987–1991.
3. Караткевіч, У. С. Зб. тв. : у 25 т. Т. 1–14 / У. С. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 2012–2016.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 1195. – Воп. 1. – Спр. 58.
5. НАРБ. – Ф. 1195. – Воп. 1. – Спр. 82.
6. Не ў нагу з жыццём / [Б. а.] // Ленінскі прызыў. – 1957. – 16 жн.

Зайцев Д.М.

(Республика Беларусь, г. Минск)

КУЛЬТУРА СМЕРТИ НА БЕЛОРУССКИХ ЗЕМЛЯХ В XVII ВЕКЕ

Разумный человек прекрасно понимает, что земная жизнь не вечна. Смерть – это то, что является итогом нашего земного пути. Религия не спасает от смерти. Праведник, всю жизнь посвятивший Богу, вере, добродетели, умирает как все. В каждую эпоху рассуждали о смерти, доминирующий взгляд был связан с особенностями культуры региона и человеческим состоянием духа на тот момент. А во времена, когда голод, болезни, войны были типичным явлением, трудно было избавиться от навязчивой мысли «Memento mori».

Обращая свой взор на белорусские земли XVII в., понимаем, что господствующее положение христианства отразилось на мировоззрении большинства местных жителей. Распространенным стало мнение, что земная жизнь не так важна по сравнению с жизнью вечной, которую стремились обрести после физической смерти, спасая свои души. С целью попадания в рай наш предок вне зависимости от конфессии руководствовался, в первую очередь, соблюдением Декалога и Заповедей блаженства, постов, зачастую вел аскетический образ жизни. О важности момента смерти в общественном сознании в этот период свидетельствуют многочисленные книги и записи о «хорошей смерти». Например, к данной теме в своих произведениях обращались Антоний Каспер Дружбицкий, Ян Янушевский, Томаш Млодзяновский, Ян Лахович, Николай Радзивилл Сиротка и другие.

Публичный страх перед смертью воспринимался окружающими как проявление человеческой слабости. Княжна Анна Огинская в своем завещании написала, что *«истинной жизнью является не та, которой обычно живут, а когда видят перед глазами смерть»*. Скоропостижная смерть воспринималась негативно. Человек, не оставивший завещание и не исповедовавшийся перед смертью, по общему мнению, терял важные аргументы в пользу своего оправдания перед Богом на Последнем Суде. Исключением считалась смерть в битве за Отчизну. Соответственно, многие, боясь «неправильно» уйти в мир иной, еще будучи здоровыми, старались чаще молиться, исповедаться и заранее писали завещание. В приближающийся момент смерти родственники умирающего разговаривали шепотом, традиционно читали при нем отрывки из Священного Писания, а перед глазами будущего покойника ставили крест, либо образ Девы Марии. Чтобы охранить от напастей со стороны дьявола, комнату окропляли святой водой.

Исследуя завещания XVII в., иногда заметно желание человека присутствовать в земных делах даже после своей смерти. Вероятно, это – влияние языческой традиции, которая предполагала не столь строгое разграничение мира мертвых и живых, как в христианстве. Имеются свидетельства, когда мертвое тело перед захоронением избивали хлыстами с целью искоренить прижизненные грехи умершего. Отголосками языческих времен можно назвать и жалобные песни, создание шума для отпугивания злых духов, ценные вещи у гроба, случаи сожжения трупов.

Знатными жителями указывалось не только место захоронения, но и отпевания, так